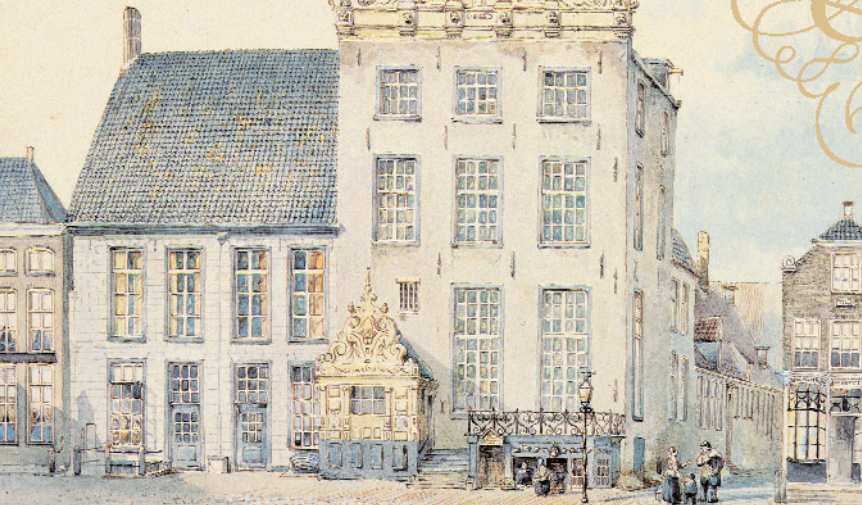

IV

STADPALEIZEN

BORGBEWONERS IN DE STAD

Egge Knol - Johan de Haan

1

Bezoekers van de Groninger borgen krijgen al snel de indruk dat de Groninger landadel voortdurend in prachtige buitenhuizen woonde. Wat echter veel minder bekend is, is dat al deze heren en dames ook in de stad Groningen een aanzienlijk huis bezaten. Dit was om verschillende redenen erg praktisch; de Ommelander heren moesten voor velerlei werkzaamheden met grote regelmaat in de stad Groningen zijn. Bovendien speelde het Groninger societyleven zich, vooral in de winter, in de stad af, terwijl ook hun kinderen soms aan de universiteit studeerden. In de stad Groningen leerden de leden van de adel elkaar kennen en kwamen informelere contacten tot stand. Hun stadspaleizen waren doorgaans niet minder fraai dan de Ommelander borgen. (1)

Stad en Lande

De verhouding tussen de Groninger Ommelanden en de stad Groningen kenmerkte zich door voortdurende onderlinge spanning. In de 80-jarige oorlog (1568-1648) leidden de verhoudingen tussen de stad Groningen en de Ommelanden tot een polarisatie waarbij de Ommelander heren overwegend voor de Prins van Oranje kozen en de burgemeester van de stad de Spaanse koning trouw bleef. In 1594 werd niettemin, bij de zogenaamde Reductie, bepaald dat voortaan het gewest zou bestaan uit een twee-eenheid Stad en Lande. Op basis van gelijkwaardigheid beslisten de Ommelanders en de stad over alle regeringszaken. De regering bestond in feite uit twee helften. De vele regeringsbaantjes werden fifty-fifty verdeeld.

Op de provinciale staten, provinciale landdag genoemd, verschenen namens de Ommelanden zowel jonkers als eigenerfden, maar in de praktijk hadden de jonkers het voor het zeggen. Zij wisten veel eigenerfden van zich afhankelijk te maken, vooral door hun grote invloed op de plaatselijke

De stadstaat Groningen

De stad was in de loop van de Middeleeuwen vrijwel geheel onafhankelijk van haar heer, de bisschop van Utrecht, komen te staan en ontwikkelde zich tot een sterke en goed georganiseerde staatstad die grote delen van de landelijke omgeving haar wil kon opleggen. Een belangrijk en gewaardeerd middel was daarbij het stapelrecht. Alle handel in de Ommelanden en het liefst ook daarbuiten moest over de stad gaan. Uiteraard onvoordelig voor de Ommelanders die goedkoper hun agrarische overschotten buiten de stad om konden uitvoeren en uitheemse waren konden invoeren.

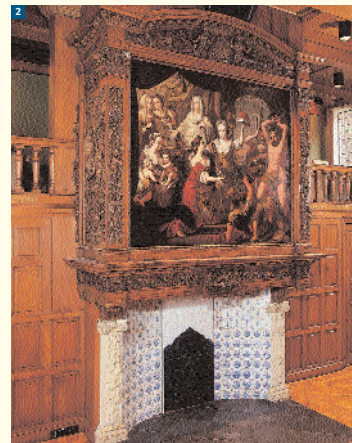
De Ommelanden bestonden uit een drietal kwartieren (Fivelgo, Hunsingo, Westerkwartier) die weer opgedeeld waren in onderkwartieren. Met grote regelmaat lagen de vooraanstaande families uit de diverse kwartieren en onderkwartieren met elkaar overhoop. Het belangrijkste bindmiddel vormde wellicht de stad als gezamenlijke vijand.

- 1 BONTHEUZE VAN DE VISMARKE,
A.J. VAN PROOIJEN, AQUAREL,
ca. 1857.
2 SCHOONHOUTERSTRAAT,
HERMANNUS COLLENIUS,
ALLEGORIE OP RELIGIE EN VRIJHEID,
1712.

rechtspraak en het waterschapswezen. Hetzelfde kan overigens gesteld worden voor de provinciale landdag, waar de Ommelanders in de meerderheid waren, maar waar de invloed van de stad groter was. Niet zonder reden stonden het provinciehuis en de Hoofdmannenkamer - het hoogste gerechtshof in het gewest en het enige waar beroep tegen de plaatselijke rechters mogelijk was - in de stad. De Ommelander heren konden dan ook letterlijk niet om de stad heen voor de landdagen, rechtszaken en het vervullen van regeringsambten. Voortdurend was hun aanwezigheid in de stad gewenst.

Ommelander huis

Voor de Ommelander zelfstandigheid was een eigen vergaderruimte in de stad onontbeerlijk. Deze ruimte werd gevonden in een in beslaggenomen gebouw in de Schoolstraat. Dit gebouw was door het

2

Johannieter klooster bij Heveskes als 'refugium' (wijkplaats in de stad) gebruikt. Dit Ommelander huis lag dicht bij het provinciehuis. De bebouwing en bijhorende tuin werden tot Ommelander territorium verklaard; binnen dit terrein hadden de Groninger burgemeesters geen macht. Gedurende de 17^e eeuw werd het complex voortdurend verbouwd. Met name de grote tuin kreeg aandacht. In 1652 werd er een nieuwe muur omheen gemetseld en in 1655 werd de 'gallerij' in 't Omlander hof' (tuin) gerepareerd. (2) Deze 'gallerij' is goed te zien op de bekende vogelvluchtkaart van Haubois uit ca. 1640. Het is niet ondenkbaar dat de heren van de Ommelanden op mooie dagen of op meer informele wijze in deze tuin zaken met elkaar bespraken.

1 PROVINCIEHUIS, AQUAREL DOOR J. BULTHUIS, EIND 18^E EEUW GRONINGER MUSEUM.
2 VOGELVLUCHTKAART HAUBOIS MET OMMELANDER HUIS EN TUIN, CA. 1640.

Provinciale financiën
In 1795, het begin van de zogenaamde Franse tijd, werden alle provinciale financiën door de nationale overheid overgenomen. De Ommelanders protesteerden echter tegen het beslag op hun bezit. De nieuw gevormde gemeentebesturen in het gebied van de

Tot het Ommelander complex behoorde ook het woonhuis van de syndicus, de juridisch adviseur. De heren van de Ommelanden bewaarden in het Ommelander huis hun papieren in twee grote en imposante kasten. Behalve talloze notulen bestonden deze natuurlijk ook uit stukken ten behoeve van de financiële administratie. De Ommelanden kregen uit het geconfiscerde kloostergoed namelijk ook een aantal boerderijen toebedeeld, waarvan de opbrengsten en uitgaven geadmistreerd moesten worden. Van de inrichting van het Ommelander huis bleven alleen de twee archiefkasten over. Van één daarvan bleef de betalingsordonnantie uit 1651 bewaard. Daaruit blijkt dat de heren aan kistenmaker Harmen Janssen Vos 150 caroli gulden betaalden voor vervaar-

diging en levering van 'een cassa ter bewaringe der Omlander Argiven'. De andere kast is zeer waarschijnlijk gemaakt in 1634. Uit dat jaar dateert een besluit waarin jonker Sickinghe belast wordt met het aanbesteden van een grote kast (3)

Ommelanden sloegen de handen ineen en verklaarden zichzelf als de rechtsovervolgers van de Ommelanden. Decennia van processen volgden tot dat in 1870 ten voordele van de Ommelanden werd beslist. Het kapitaal in 1814 groot 400.000 gulden was intussen gegroeid. Na verkoop van alle bezit kon 1.150.000 gulden worden verdeeld. De beide Ommelander kasten werden daarop verlost en vielen de gemeenten Loppersum en Bedum toe. Bedum was echter niet zo gelukkig met de kast en besloot enige tijd later de kast te verkopen. Archivaris en museumbestuurder mr. Jhr. J.A. Feith sprong met succes hierop in en wist de kast in ruil voor een ontwerp voor een gemeentewapen in 1891 als schenking voor het Groninger museum te verwerven. De Lopster kast vormt nog steeds een pronkstuk op het gemeentehuis van Loppersum.

Aan het einde van de 18^e eeuw werd het Ommelander huis ingrijpend verbouwd. De voorgevel werd vernieuwd en van een representatieve ingangspartij voorzien. Deze gevel is in grote lijnen bewaard gebleven. Dat geldt niet voor de inrichting die in deze periode aan de mode werd aangepast. In 1785 betaalden de Ommelander heren de beeldhouwer Warmold Wernink voor snijwerk, schilder Otto Lofvers voor schilderwerk en kistenmaker Bekenkamp voor nieuwe meubels. In 1786 werden enkele kamers van modieuze papierbehang voorzien. (4)

Stadspaleizen

Het was voor de Ommelander heren noodzakelijk ook in de stad een woning te hebben. Hiervoor kochten ze doorgaans een representatief huis, dat navenant werd ingericht. Deze huizen vererfden vaak gelijk met de borg naar dezelfde opvolgers. Er was echter een belangrijk verschil. De borg was naast representatief verblijf ook de zetel van alle heerlijke rechten en was zo de machtsbasis. Het huis in de stad bleef een representatief winterverblijf. Daardoor vererfde dat stadshuis soms naar een andere erfgenaam of werd het verkocht, in veel gevallen zelfs aan 'stadse' families. Daarom is het moeilijk te spreken van hét stadshuis van een Ommelander adellijke familie. Toch heeft de Ommelander adel hier en daar in de stad tastbare sporen nagelaten, of is door

1
2

1 OMMELANDER KAST
GRONINGER MUSEUM.
2 OMMELANDER KAST, BEZIT VAN DE
GEMEENTE LOPPERSUM.
3 ADVERTENTIE OMMELANDER KAST,
PROVINCIAAL GRONINGER COURANT
4 OMMELANDER HUIS, AQUAREL DOOR
J. BULTHUIS, 1774.

